

Tomasz Gajownik*

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-2580-5107

ZWALCZANIE SZPIEGOSTWA, AKCJI WYWROTOWEJ I NADUŻYĆ W WOJSKU POLSKIM W OKRESIE WOJNY POLSKO – BOLSZEWICKIEJ WEDŁUG SPRAWOZDANIA ODDZIAŁU II SZTABU MINISTERSTWA SPRAW WOJSKOWYCH Z 30 MAJA 1920 ROKU

W okresie wojny polsko – bolszewickiej, z racji specyfiki sytuacji wewnętrznej jak i zewnętrznej, w kwestiach bezpieczeństwa prym wiodły organy wojskowe ku temu przeznaczone. Militaryzacja państwa, wynikająca z rosnących potrzeb nie tylko na froncie przeciwrosyjskim, prowadziła do stopniowego rozszerzania zakresu ich kompetencji na poszczególne dziedziny życia. Czynnikiem determinującym wykorzystanie armii była trudna sytuacja społeczna, sprzyjająca prowadzeniu agitacji antypaństwowej, brak sprawnego aparatu kontroli nad właściwą realizacją polityki ekonomicznej, co skutkowało licznymi aferami gospodarczymi oraz nadużyciami, czy wreszcie stała i pogłębiająca się penetracja państwa przez służby specjalne, cywilne oraz wojskowe, państw sąsiednich, z którymi Rzeczpospolita miała stosunki wrogie, nieuregulowane lub była w stanie niewypowiedzianej wojny.

Z punktu widzenia trudności, z jakimi borykał się kraj, a zwłaszcza toczących walk o granice, szczególną wagę przywiązywano do sprawnej organizacji i rozbudowy Wojska Polskiego. Józef Piłsudski zdecydowanie wierzył i powtarzał, iż o przyszłości granic wschodnich będzie decydowało rozstrzygnięcie militarne. Siły zbrojne miały za zadanie spełniać rolę nie tylko narzędzia służącego realizacji

---

* Tomasz Gajownik – dr hab. Absolwent historii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zatrudniony w Instytucie Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie na stanowisku adiunkta. Zainteresowania badawcze: historia XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem historii państw bałtyckich oraz historii polskiego wywiadu wojskowego w latach 1918-1945. Jest autorem kilkudziesięciu publikacji, w tym monografii poświęconych działalności Oddziału II SGWP na Litwie w latach 1921-1939 oraz działalności attaches wojskowych II RP w krajach bałtyckich.

tej koncepcji, ale zapewnienia spokoju wewnątrz państwa. Tworzone cywilne struktury bezpieczeństwa nie były w stanie do końca sprostać problemom, które wywoływał chaos towarzyszący mozolnemu budowaniu podstaw państwowości. Tym bardziej, że był on w pewnym stopniu kreowany przez sąsiadów, którym zależało na, jak najpełniejszej, destabilizacji państwa polskiego. Dlatego, między innymi, dużą wagę przykładano do wykrywania i ujawniania działalności wymierzonej przeciwko strukturom wojskowym. Najbardziej charakterystyczne jej formy sprowadzały się do prób zdobycia informacji o organizacji Wojska Polskiego, programach wyszkolenia, typach uzbrojenia, planach operacyjnych, czyli tych wszystkich elementów składających się na kanon klasycznie uprawianego szpiegostwa; bardzo niebezpiecznej, z powodu trudnych warunków życiowych społeczeństwa, agitacji wywrotowej w armii a także będących pochodną ciężkiej sytuacji mieszkańców aktów nadużyć, co uprawnia do stwierdzenia, iż te właśnie rodzaje zagrożeń stanowiły nie tylko grupę największego ryzyka dla stabilnego rozwoju sił zbrojnych, ale także ogromne wyzwanie dla organów bezpieczeństwa.

Wskazane powyżej zagadnienia znalazły się w centrum zainteresowania, powołanych do ich rozpracowywania, organów kontrwywiadu wojskowego. Już w momencie powołania do życia Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, w październiku 1918 roku, w ramach Wydziału II Informacyjnego, który w swych rękach skupił całokształt spraw związanych z organizacją i działalnością wojskowych służb specjalnych, powstała Sekcja IIc kierowana przez porucznika Bronisława Witeckiego, z myślą o prowadzeniu prac z zakresu kontrwywiadu. W styczniu 1919 roku problematyka prac kontrwywiadowczych znalazła się wśród zadań powierzonych Sekcji Spraw Wojskowo – Policyjnych, której kierownictwo powierzono majorowi Karolowi Bołdeskułowi. W sekcji tej służył por. Witecki. Kolejne zmiany organizacyjne, którym towarzyszyły rotacje uplasowania już nie wydziału, ale oddziału w obrębie struktury Sztabu Generalnego WP (Wydział II/Oddział VI/Oddział II SG), skutkowały tym, że ostatecznie zagadnienia kontrwywiadowcze znalazły się w gestii Biura Wywiadowczego w maju 1919 roku (poprzez włączenie do biura Sekcji Wojskowo – Policyjnej). W kwietniu 1919 roku natomiast wydzielona została Sekcja Spraw Politycznych (w ramach Oddziału II), która zajmowała się m. in. sprawami agitacji wywrotowej w armii¹.

¹ Szczegółowa charakterystyka organizacji, zmian i kompetencji Oddziału II Sztabu Generalnego/Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, zob. R. Majzner, *Attachaty wojskowe Drugiej Rzeczypospolitej 1919-1945. Strukturalno – organizacyjne aspekty funkcjonowania*, wyd. 2 popr. i uzup., Częstochowa 2014, s. 17-27; A. Peplowski, *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002, s. 10-18; A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, 16-27; A. Krzak, *Organizacja i zadania kontrwywiadu wojskowego centralnego i terenowego szczebla ze szczególnym uwzględnieniem Samodzielnych Referatów Informacyjnych w latach 1918 – 1939*, [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918-1945 (1948)*, t. II, red. Z. Nawrocki, „Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, Emów 2014, s. 17-43.

W drugiej połowie 1919 roku doszło do reorganizacji służby kontrwywiadowczej, co było wynikiem realizacji wdrażanych od marca zmian strukturalno – zadaniowych naczelnych władz wojskowych. W związku z wprowadzonym podziałem kompetencji w zakresie spraw organizacji i funkcjonowania Wojska Polskiego na froncie oraz poza nim między Ministerstwem Spraw Wojskowych (MSWojsk), a Naczelnym Dowództwem Wojska Polskiego (NDWP), z racji objęcia przez ten pierwszy swym zasięgiem całokształtu zagadnień i prac administracji wojskowej na obszarach nie objętych walkami, kwestie kontrwywiadowcze jako te o charakterze wewnętrznym miały zostać przekazane ze NDWP do MSWojsk. Dlatego pod koniec czerwca 1919 roku wyłączono z Biura Wywiadowczego Sekcję Spraw Policyjno – Wojskowych i wraz z Sekcją Spraw Politycznych przekazano do tworzonego, w MSWojsk., Departamentu Informacyjnego, gdzie uplasowano je w randze wydziałów razem z wydziałem dozoru kontroli, który z kolei został wyłączony spod jurysdykcji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW)².

Kierownictwo pracami departamentu zostało powierzone kapitanowi Bogusławowi Miedzińskiemu³, jednemu z zaufanych podwładnych Józefa Piłsudskiego, a sam departament podlegał II wiceministrowi spraw wojskowych, którym był od marca 1919 roku generał Kazimierz Sosnkowski. Na strukturę departamentu składały się wydziały: informacyjny (informowanie władz i dowództw wojskowych o panujących nastrojach, zwalczanie agitacji wśród żołnierzy) – kapitan Marian Bukołowicz; defensywny (przeciwdziałanie akcji szpiegowskiej państw obcych) – porucznik Witecki oraz dozoru korespondencji (cenzura) – porucznik Andrzej Kulwieć⁴. W sierpniu 1919 roku kierownikiem wydziału informacyjnego został porucznik Mieczysław Kozar – Słobódzki, a dodatkowo powołano do życia oddział lotny pod dowództwem podporucznika Józefa Korczaka⁵.

W ramach zmian przeprowadzonych na początku 1920 roku, zatwierdzonych rozkazem ministra spraw wojskowych z 20 lutego, w obrębie ministerstwa nastąpiły zmiany nazewnictwa (departamenty zostały zamienione na oddziały) oraz organizacyjne. Wprowadzono nową strukturę na wzór francuski, tworząc sztab ministerstwa, któremu miały podlegać oddziały. Na miejsce Departamentu Informacyjnego powołano do życia Oddział II Sztabu MSWojsk., który tworzyły

² T. Böhm, *Z dziejów naczelnych władz wojskowych. Organizacja i kompetencje Ministerstwa Spraw Wojskowych w latach 1918 – 1939*, Warszawa 1994, s. 54; A. Krzak, *op. cit.*, s. 21; B. Miedziński, *Wspomnienia (dokończenie)*, „Zeszyty Historyczne”, wyd. Instytut Literacki w Paryżu, 1976, t. 37, s. 208, 214-215. W lutym 1919 roku Sztab Generalny został włączony do NDWP, zob. T. Böhm, *op. cit.*, s. 60.

³ Interesujący biogram B. Miedzińskiego przedstawił Wiesław Jurkowski, zob. W. Jurkowski, *Bogusław Miedziński*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 5, s. 217-233.

⁴ A. Peplowski, *op. cit.*, s. 11; A. Misiuk, *op. cit.*, s. 17; T. Böhm, *op. cit.*, s. 54-55; A. Krzak, *op. cit.*, s. 23.

⁵ Dziennik Rozkazów Wojskowych nr 86 z 20.08.1919, poz. 3003.

trzy sekcje: I. ogólna – organizacyjna (kapitan Aleksander Tomaszewski), II. defensywy (porucznik Witecki) oraz III. informacyjna (kapitan Kozar – Słobódzki)⁶.

Na szczeblu terenowym występował podział administracji wojskowej w oparciu o Okręgi Generalne, których organem zarządzającym było Dowództwo Okręgu Generalnego⁷. W obrębie dowództwa utworzono wydziały II-ie (oddziały informacyjne), które miały się zająć ogólnym kierowaniem i prowadzeniem służby wywiadowczej w obrębie całego okręgu i w rejonach za granicami państwa polskiego, wskazanymi przez centralę. W ramach działalności wewnętrznej (w DOG) miano zajmować się śledzeniem ruchu politycznego, sytuacji militarnej obcych państw na podległym obszarze i prowadzenie działalności kontrwywiadowczej wobec obcych służb wywiadowczych. Koordynowaniem prac w zakresie służby defensywnej wydziałów zajmowała się sekcja II Oddziału II Sztabu MSWojsk⁸. W ramach współpracy Oddział II Sztabu MSWojsk. miał współdziałać z organami żandarmerii wojskowej oraz Policji Państwowej. Pomoc żandarmerii i policji w okresie wojny polsko – bolszewickiej, w zakresie spraw kontrwywiadowczych i współpracy z Oddziałem II, sprowadzała się do realizacji zadań o charakterze asystencyjnym, obserwacyjnym czy prewencyjnym.

Trudne położenie państwa polskiego zarówno w sferze spraw wewnętrznych jak i zagranicznych wymuszało stosowanie często działań nieszablonowych, na granicy prawa lub go przekraczających. W latach 1919 – 1920 ważyły się losy egzystencji państwa, które dopiero co odzyskało wolność po 123 latach niewoli. Trzeba także pamiętać o tym, że podejmowane przez sąsiadów próby osłabiania Polski przybierały różne formy i były to przedsięwzięcia przygotowywane wyłącznie z myślą o uzyskaniu określonego efektu, jakim w ostatecznym rozrachunku, miał stać się upadek Rzeczypospolitej. Wspomniane wcześniej niektóre tylko metody, jakimi posługiwano się w celu wywołania napięć, dezorganizacji przejawów życia politycznego, społecznego czy gospodarczego wymuszały ze strony organów bezpieczeństwa podejmowanie kroków oraz działań, które opinia publiczna odbierała co najmniej jako kontrowersyjne, a często traktowane były jako zamach na demokratyczne zasady państwa. Tego typu reakcje skutkowały próbami tłumaczenia się ze strony władz wojskowych, które chcąc wyjaśnić swoje postępowanie, nie mogły sięgać po materiał dowodowy w postaci akt śledztw ze względu nie tylko na charakter spraw (afer), ale przede wszystkim w obawie

⁶ P. K. Marszałek, *Najwyższe władze wojskowe w systemie ustrojowym II Rzeczypospolitej*, Wrocław 2011, s. 143; A. Misiuk, *op. cit.*, s. 24.

⁷ Więcej zob. W. Jarno, *Struktura Dowództwa Okręgu Generalnego Łódź i jej reorganizacja w związku z powstaniem Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV w Łodzi*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Historica” 1998, nr 61, s. 139-141.

⁸ Centralne Archiwum Wojskowe, Zespół Oddziału II Sztabu Generalnego i Głównego 1921-1939, sygnatura I.303.4.10 (CAW, O. II SG, sygnatura teczki). Prowizoryczna instrukcja wywiadowcza z 28.12.1918; A. Pepłoński, *op. cit.*, s. 11.

przed zdradzeniem metod jakimi posługiwano się w celu rozpracowania konkretnej afery, co prowadziłoby do ujawnienia charakteru pracy organów kontrwywiadowczych i stanowiło największe zagrożenie dla ludzi odpowiadających za bezpieczeństwo państwa.

Inaczej sytuacja wyglądała w przypadku korespondencji wewnętrznej między organami wojskowymi. Jednym z kluczowych zadań, służących prezentacji skali podejmowanych przedsięwzięć, stopnia ich realizacji oraz osiągniętych efektów były składane zwierzchnikom sprawozdania z prowadzonej działalności, zawierające krótkie resume wskazanych elementów. Spełniały one różnorodną rolę: od informacyjnej, przez statystyczną, a na opiniotwórczej kończąc. Jedną z ważniejszych kwestii poruszanych w tego rodzaju dokumentacji były charakterystyki prowadzonych przez kontrwywiad operacji, co pozwalało na dokonanie pewnej, ogólnej oceny skali poszczególnych zagrożeń i opracowanie wniosków co do dalszych kroków, jakie należało podjąć w zakresie prac kontrwywiadowczych. Dlatego dokumentację cechowała określona zwięzłość treści, jej przejrzystość w omówieniu podjętych kroków w sprawach, które znalazły się w zasięgu zainteresowania organów wojskowych, do pewnego stopnia otwartość poglądów autora/autorów, a także prezentacja różnego rodzaju form obrony własnego postępowania, o ile takowa była uzasadniona i niezbędna. Przygotowujący tego typu sprawozdania zdawali sobie sprawę, iż odpowiednio napisany dokument mógł dostarczyć przełożonym argumentów w celu wykorzystania ich do opracowania linii obrony na wypadek ataków ze strony czynników cywilnych, opozycji parlamentarnej czy wreszcie prasy chcących wykazać nie licujące z literą prawa postępowanie władz wojskowych. Jednym z ciekawszych przykładów tego rodzaju pism jest sprawozdanie, w wykonaniu rozkazu generała Sosnkowskiego, które przedłożył szef Oddziału II Sztabu MSWojsk. kapitan Miedziński i jest datowane na 30 maja 1920, a zakresem merytorycznym obejmowało okres od momentu powstania Departamentu Informacyjnego MSWojsk. do końca maja. Jest to tyle interesujący dokument, że powstał on w konkretnych uwarunkowaniach sytuacji wewnętrznej państwa polskiego, jak i na froncie wojny polsko – bolszewickiej.

Jeszcze pod koniec maja wydawało się, że sytuacja na froncie jest korzystna dla strony polskiej. Uderzenie na Białorusi, przeprowadzone siłami Frontu Zachodniego, w połowie maja zostało powstrzymane. Z kolei podejmowane, z końcem miesiąca, na południowym odcinku frontu działania zaczepne 1 Armii Konnej kończyły się niepowodzeniem. Dotychczasowe sukcesy sprzyjały poprawie koniunktury sprawy polskiej na arenie międzynarodowej, do tego stopnia, że już przysłowiowo „dzielono skórę na niedźwiedziu”, kiedy poseł francuski w Polsce Hector de Panafieu w rozmowie z generałem Sosnkowskim, gratulując polskich sukcesów na wschodzie, niedwuznacznie dał do zrozumienia iż Francja pragnie

partycypować w podziale przyszłych zysków, jakimi miały stać się określone koncesje ekonomiczne na opanowanych przez Wojsko Polskie ziemiach⁹.

Tymczasem, obok niepokojących sygnałów które płynęły z linii frontu oraz wiadomości pozyskiwanych drogą wywiadowczą z zaplecza sowieckiego, pojawiały się także świadectwa o rosnącej penetracji państwa polskiego ze strony sowieckiej agentury służb specjalnych oraz agitatorów komunistycznych. W pierwszym kwartale 1920 roku liczba spraw kierowanych do Oddziału II Sztabu MSWojsk. wzrastała co miesiąc o 20%, kiedy dotychczasowa średnia miesięczna wynosiła około 450 spraw i informacji¹⁰. Na tego rodzaju zagrożenie wskazywał w swym sprawozdaniu, w pierwszej kolejności, kapitan Miedziński.

W wymiarze spraw związanych z działalnością szpiegowską oraz wywrotową, wątek aktywności sowieckiej był zasadniczo w sprawozdaniu zagadnieniem wiodącym, by nie stwierdzić - monotematycznym. I nie jest to żadne zaskoczenie, gdy zechcemy ocenić ówczesną sytuację Rzeczypospolitej i grożące jej ze wschodu niebezpieczeństwo. Armia Czerwona rozbijając kolejno siły białogwardyjskie, przygotowywana była do przeprowadzenia, zgodnie z dyrektywą Włodzimierza Lenina, decydującego uderzenia na Europę.

W korelacji do tych przygotowań bolszewicy przystąpili do intensyfikacji akcji szpiegowskich i wywrotowych na ziemiach polskich. Przeciwnik był groźny, posiadający już pewne doświadczenie w prowadzeniu tego typu operacji, a co ważniejsze w wymiarze ludzkim dysponującym mieszanką charakterów zahartowanych w działalności konspiracyjnej ideowych bolszewików oraz zawodowych, byłych funkcjonariuszy tajnej policji carskiej – Ochrony oraz wywiadu wojskowego, którzy z różnych pobudek wstąpili do organizowanych przez nowy reżim służb specjalnych. Dodatkowo dysponowali zapleczem polityczno – ideowym w postaci członków Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP).

Na obszarach Rzeczypospolitej odnotowywano liczne przypadki aktywności funkcjonariuszy sowieckiego wywiadu wojskowego – Zarządu Wywiadowczego Sztabu Armii Czerwonej (Razwiedupra), Wydziału Zagranicznego oraz Oddziału Tajnych Operacji Wszechrosyjskiej Komisji Nadzwyczajnej do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem (Czeki) oraz Służby Łączności Międzynarodowej Międzynarodówki Komunistycznej¹¹. Z kolei władze KPRP, w celu skoordynowania

⁹ A. Ambrochowicz – Gajownik, *Stanowisko Francji wobec wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. – próba nowej retrospekcji*, mps, ss. 23 (tekst oddany do druku).

¹⁰ A. Peplowski, *op. cit.*, s. 11.

¹¹ P. Kołakowski, *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939-1945*, Warszawa 2002, s. 15-56; idem, *Zwalczanie szpiegostwa sowieckiego przez polski kontrwywiad w dwudziestoleciu międzywojennym. Zarys problematyki*, [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918-1945 (1948)*, t. III, red. Z. Nawrocki, „Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, Emów 2015, s. 20-21.

działalności agitacyjnej, utworzyły specjalny Wydział Agitacji w Wojsku¹². Dlatego dominujące miejsce w sprawozdaniu, zajmują kwestie związane z zwalczaniem agentury sowieckiej oraz agitatorów. Co szczególnie ciekawe, kapitan Miedziński skierował uwagę na próby prowadzenia agitacji za pomocą akcji ulotkowych przez bolszewików nie tylko jednostek regularnych, w tym także oddziałów „Błękitnej Armii” ale także formacji tyłowych odpowiedzialnych za zaopatrzenie żywnościowe i materiałowe, co w przypadku sukcesu akcji agitatorskich groziło poważnymi konsekwencjami dla zapewnienia regularnych dostaw oddziałom frontowym. Na ten fakt zwrócili uwagę także analitycy Biura Wywiadowczego MSW, którzy alarmowali iż „komuniści miejscowi robią obecnie szalone wysiłki w celu rozszerzenia agitacji w wojsku. W kierowniczych kołach komunistów obmyślane są najskuteczniejsze środki, aby doprowadzić do wrzenia wśród wojska. W ostatnich czasach wyprawiono na front galicyjski dwudziestu najzdolniejszych agitatorów – Polaków zaopatrzonych w duże sumy pieniędzy, którzy mają tam zorganizować ośrodek agitacyjny. Ulotne broszury i proklamacje, wobec trudności transportu, mają być drukowane w jakimś małym miasteczku w pobliżu frontu. Poza tym specjalnie zaufanym towarzyszom polecono zapisywać się do różnych oddziałów wojskowych w charakterze rzemieślników w warsztatach wojskowych”¹³. Podobne w swej treści stwierdzenia, choć nie w formie profesjonalnych analiz, pojawiały się w tekstach do którego dostęp miała znacznie liczniejsza grupa odbiorców, ponieważ poruszana w nich problematyka zaprzętała głowę nie tylko organom bezpieczeństwa. Podejmowane, na szeroką skalę, akcje agitacyjne, których wykrycie determinowało potrzebę stałego alarmowania nie tylko władz politycznych i wojskowych, ale i ogółu społeczeństwa, dostrzegała prasa ogólnopolska oraz lokalna jako najważniejszy czynnik opiniotwórczy¹⁴.

Najwięcej szkód mogły przynieść próby werbunku żołnierzy do organizowanych w tajemnicy bojówek, których celem miały stać się akcje zbrojne w momencie zbliżania się frontu. Miedziński wymienia sukcesy w ujawnianiu tego rodzaju aktywności sowieckiej, jednak z treści dokumentu przebija troska o bezpieczeństwo podległego mu personelu, który jak pisał, jest coraz bardziej dekonspirowany przez komunistów, a tym samym narażony na zagrożenie fizycznej eliminacji z ich strony oraz podkreśla, że działalność antypaństwowa została ograniczona, ale nie całkowicie wyeliminowana.

¹² M. Krzytofiński, *Działalność Wydziałów Wojskowych Komunistycznej Partii Polski i Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy na terenie Dowództwa Okręgu nr X w Przemyślu w latach 1924-1938*, „Głaukopis” 2007/2008, nr 9/10, s. 139.

¹³ Cyt. za: A. Miodowski, *Dywersja polityczna KPRP przeciwko Wojsku Polskiemu na przełomie lat 1918/1919*, „Studia Podlaskie” 2015, t. XXIII, s. 182-183.

¹⁴ *Ibidem*, s. 183.

Bardzo ciekawy, z poznawczego punktu widzenia, jest fragment sprawozdania poświęcony nadużyciom, jakie popełniały osoby wojskowe. Lektura tej części dokumentu prowadzi do konstatacji, że skala procederu była bardzo duża, a niewolni od pokus wzbogacenia się kosztem państwa i podwładnych byli nawet wysokiej rangi oficerowie. Tego rodzaju działania wpływały destrukcyjnie na morale i postawę żołnierzy, którzy albo byli świadkami procederu, albo się o nim dowiadawali. Enuncjacje prasowe na ten temat skwapliwie były podchwytywane przez komunistycznych agitatorów i wykorzystywane w roli dowodu potwierdzającego tezę o funkcjonujących nierównościach społecznych. Inną bolączką na którą zwrócił uwagę kapitan Miedziński, była kwestia nagminnego uchylania się poborowych od służby wojskowej. Ten problem stał się palący w momencie odwrotu wojsk polskich i ogłoszonego w czerwcu 1920 roku poboru. Tymczasem, jak można zauważyć, już pod koniec maja szef jednego z organów kontrwywiadu dostrzegał to zagrożenie.

Odrębną kwestią, na którą trzeba zwrócić uwagę po lekturze dokumentu, jest postawa obywateli polskich pochodzenia żydowskiego. Z treści przytoczonych przykładów wynika, że

Żydzi aktywnie albo włączali się w działalność agitatorską, albo czerpali zyski z procederu wystawiania różnego rodzaju fałszywych dokumentów umożliwiających uniknięcie poboru. Dodatkowo zajmowali się szmuglem oraz handlem walut. Niewątpliwie najbardziej frapujący w tym wątku, jest fakt wykrycia jednej z grup zajmującej się wystawianiem fałszywek, liczącej około 50 osób i działającej na obszarze Dowództwa Okręgu Generalnego Lublin, gdzie 80% stanowić mieli przeważnie Żydzi. Co interesujące, słowo przeważnie zostało wykreślone maszynowo, co oznacza iż ponad wszelką wątpliwość ustalono procentowy udział obywateli żydowskiego pochodzenia. Na tle charakterystyki aktywności obywateli żydowskich wyraźnie wybija się sprawa podejrzanego o szpiegostwo na rzecz Rosji Williama Zuckermana. Był on, co prawda, obywatelem amerykańskim, który jako akredytowany dziennikarz pism amerykańskich i angielskich przygotowywał teksty o Europie Wschodniej, jednak jego tajne kontakty z zagranicznymi organizacjami żydowskimi (używał w korespondencji szyfrów) wzbudziły zainteresowanie organów kontrwywiadu. Na podstawie przeprowadzonego śledztwa ustalono, że prowadził, za pośrednictwem sieci korespondentów na kresach wschodnich Rzeczypospolitej, wywiad wojskowo – polityczny oraz przekazywał za granicę materiały w złym świetle przedstawiające działania władz polskich¹⁵. Jednak najbardziej frapujące jest to, że niewiele dziś

¹⁵ Materiały, który miał zgromadzić W. Zuckerman o antysemickiej przemocy w Polsce w latach 1914-1920 w liczbie około 1000 notatek, zostały wykorzystane w wydanej dwa lata temu pracy Williama Hagen poświęconej tej kwestii, zob. W. Hagen, *Anti-Jewish Violence in Poland 1914-1920*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, ss. 555.

można znaleźć śladów działalności Williama Zuckermana z tego okresu, a jego biogram pozostawia wiele do życzenia¹⁶.

Na koniec warto wspomnieć o próbach obrony polityki Oddziału II ze strony kapitana Miedzińskiego w kwestii podejmowania przez podległą mu strukturę działań wykraczających poza przyznane jej kompetencje. Najwyraźniej tego typu tłumaczenia były uzasadnione potrzebą przekazania zwierzchnikowi dowodów na obronę działalności organów kontrwywiadu. Za tego rodzaju argument służy, bez wątpienia, konstatacja wieńcząca sprawozdanie, mówiąca iż „powyższe przedstawienie świadczy dobitnie, że Oddziały Informacyjne inicjatywą swoją objęły rozmaite dziedziny przestępstw wojskowych i wykazały żywotną pracę nad sanacją stosunków w armii. Inicjatywa ta jest tym więcej wskazaną, że jak powyżej zaznaczono, ani żandarmeria wojskowa ani też Policja Państwowa wobec braków organizacyjnych i nienależytego doboru personalnego nie może się zajmować skutecznie tego rodzaju przestępstwami, popełnionymi przeważnie w sposób wyrafinowany, wymagający tym samym odpowiednio wprawnego i uzdolnionego aparatu śledczego”. Nie był to argument zbyt wyszukany w swej merytorycznej warstwie, ale oddający prawdziwość a zarazem złożoność sytuacji, w jakie przyszło funkcjonować organom bezpieczeństwa, zarówno wojskowym jak i cywilnym.

Podsumowując, opracowane przez kapitana Miedzińskiego sprawozdanie stanowi cenne świadectwo oceny sytuacji wewnętrznej państwa polskiego z perspektywy jego struktur wojskowych, ukazujące specyfikę zarówno atmosfery panującej w szeregach armii, jak również wśród ludności cywilnej. Przede wszystkim ujawnia skalę zagrożenia, jakie niosła za sobą działalność obcych służb specjalnych, a także obywateli Rzeczypospolitej, którzy kierując się różnymi pobudkami – ideologicznymi lub materialnymi, przyczyniali się w ten sposób do osłabiania własnego kraju.

Prezentowany dokument pochodzi z zasobu Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojennego w Moskwie i jest przechowywany w zespole (fondzie) 2 Oddziału Sztabu Generalnego Polski, w serii (opisie) I. Referatu Organizacyjnego i II. Referatu Finansowego, w teczce o sygnaturze f. 308k, op. 10, numer 248. Na potrzeby edycji uwspółcześniono pisownię, rozwinięto skróty, poprawiono literówki, zaznaczono przypisami literowymi najważniejsze ingerencje w tekście.

¹⁶ William Zuckerman (1885-1961) urodził się w Brześciu nad Bugiem. Wyemigrował do Stanów Zjednoczonych w 1902 r. Studiował na Uniwersytecie w Chicago. Był kierownikiem biura Jewish Daily Forward w Chicago i założył w Londynie European Bureau of the Morning Journal, w którym spędził większość czasu w okresie międzywojennym. Powrócił do Nowego Jorku wkrótce po wybuchu II wojny światowej. W 1948 roku założył The Jewish Newsletter, którego redaktorem pozostał do śmierci w 1961 roku, biogram na stronie YIVO Institute for Jewish Research, <http://www.yivoarchives.org/index.php?p=collections/controlcard&id=34152>, [dostęp: 13.12.2020].

W miarę możliwości starano się zamieścić informacje o charakterze biograficznym i wyjaśniającym.

Słowa kluczowe: *Wojsko Polskie; szpiegostwo, wojna polsko-bolszewicka, Ministerstwo Spraw Wojskowych*

Summary

Combating espionage, subversive action and abuses in the Polish Army during the Polish-Bolshevik war according to the report of the Second Department of the Staff of the Ministry of Military Affairs of May 30, 1920

During the Polish-Bolshevik war, due to the specificity of the internal and external situation, the military authorities were in the lead in terms of security. The militarization of the state, resulting from the growing needs not only on the anti-Russian front, led to a gradual extension of the scope of their competences to individual areas of life. The factors determining the use of the army were the difficult social situation, conducive to anti-state agitation, the lack of an efficient apparatus of control over the proper implementation of economic policy, which resulted in numerous economic scandals and abuses, and finally the constant and deepening penetration of the state by special, civil and military services, neighboring countries with whom the Republic of Poland had hostile, unregulated relations or was in a state of undeclared war.

Keywords: *Polish army, espionage, Polish-Bolshevik war, Ministry of Military Affairs*

^aMinisterstwo Spraw Wojskowych
Oddział II Sztabu Sekcja I Org.^a

Warszawa, dn. 30 maja 1920.

TAJNE!

Licz. ^b1075/20 org.^b

Do
Wiceministra Spraw Wojskowych¹⁷

Wykonując rozkaz P. Wiceministra, Oddział II Sztabu M.[inisterstwa] S.[praw] Wojsk.[owych] przedkłada poniżej sprawozdanie z działalności swej z zakresu służby defensywnej.

Oddział II Sztabu powstał z Sekcji Politycznej Oddziału II Nacz.[elnego] Dow.[ództwa], która wyłączona z Nacz.[elnego] Dow.[ództwa] utworzyła w dn. [iu] 1/7.1919 samodzielną Sekcję Polityczną Dep.[artamentu] II. M.[inisterstwa] S.[praw] Wojsk.[owych]. Sekcja ta rozpoczęła swe czynności z początkiem lipca r.[oku] 1919, a więc w czasie dla państwa polskiego niezmiernie ciężkim. Oczyszczanie kresów wschodnich z wojsk sowieckich i zbrojne zatargi z Ukraińcami i Litwinami, naprężenie do zenitu stosunków z Niemcami na zachodniej granicy Polski oraz brak konsolidacji wewnątrz państwa i brak sprężystego aparatu administracyjnego, będącego w stadium początkowej organizacji, wszystko to sprzyjało w najwyższym stopniu rozwinięciu się do zenitu akcji destrukcyjnej, godzącej w byt państwa. Agenci państw ościennych i komuniści, wykorzystując trudne położenie Polski, z wielkim nakładem pracy i kapitałów, zorganizowali planową akcję, zmierzającą do wywołania za wszelką cenę zamętu i niepokoju w państwie, by następnie Polskę w opinii świata zdyskredytować i byt jej podkopać. Tak akcja wywrotowa, jak i niemniej rozgałęziona akcja szpiegowska, mogła swobodnie i bezkarnie się rozszerzać wobec braku zorganizowanej służby bezpieczeństwa publicznego. Ogólne zmniejszenie się poczucia prawa i deprawacja, jaką wojna światowa ze sobą przyniosła, sprzyjało również nadmiernemu rozrostowi nadużyć osób wojskowych, skwapliwie wykorzystywanych przez agitatorów dla podburzania mas żołnierskich. W chwili tak niezmiernie trudnej Sekcja Polityczna M.[inisterstwa] S.[praw] Wojsk.[owych]. rozpoczęła swe czynności w składzie zaledwie kilku oficerów¹⁸, którzy mieli pokonać nawał różnorodnej pracy, bardzo odpowiedzialnej i niecierpiącej wprost zwłoki.

¹⁷ Funkcję tę pełnił w randze II wiceministra spraw wojskowych generał podporucznik Kazimierz Sosnkowski.

¹⁸ W sierpniu 1919 roku Sekcja liczyła 13 oficerów, zob. Dziennik Rozkazów Wojskowych nr 86 z 20.08.1919, poz. 3003.

Zasadniczo działalność Sekcji Politycznej miała się ograniczać – w zakresie służby defensywnej – do zwalczania agitacji wywrotowej w wojsku i zwalczania obcej akcji szpiegowskiej. Brak jednak, jak wyżej zaznaczono, zorganizowanej służby bezpieczeństwa publicznego, która mogłaby zająć się zwalczaniem przestępstw politycznych, stworzył siłą faktów stan taki, że Sekcja Polityczna musiała, w pełnym zrozumieniu niebezpieczeństwa grożącego państwu, zająć się zwalczaniem agitacji wywrotowej nie tylko w wojsku, lecz w ogóle w państwie, jak również objąć agendy do niej zasadniczo nienależące, jak tępienie nadużyć wśród osób wojskowych.

Sekcja Polityczna, ‘walcząc od samego początku z brakiem personelu’, nie mogła wobec ogromu zadań rozpocząć od razu pracy systematycznej od podstaw. Na to nie było ani środków, ani też czasu. Siłą faktów zatem musiała zajmować się tym, co największym groziło niebezpieczeństwem w danym momencie, chociaż może zasadniczo to do niej nie należało, ale zająć się musiała, bo nie było innego czynnika, który by mógł skutecznie podjąć się walki z akcją wywrotową, czy szpiegowską. ‘Sekcja Polityczna i jej oddziały informacyjne na prowincji były w tym początkowym okresie bodaj czy nie jedynymi czynnikami, które w ogóle zajęły się realnym zwalczaniem komunizmu i szpiegostwa^d. Stan taki trwał czas jakiś, a ustępował on miejsca pracy systematycznej, w miarę wzrostu personelu ‘Sekcji Politycznej’, co pozwoliło na tworzenie oddziałów informacyjnych, pokrywających swą działalnością teren całego państwa – oraz w miarę organizowania się i ustalania służby bezpieczeństwa tak cywilnej, jak i wojskowej. Z tą chwilą praca Oddziału II Szt.[abu], w zakresie służby defensywnej, obejmowała i obejmuje:

- zwalczanie akcji wywrotowej w wojsku,
- zwalczanie nadużyć osób wojskowych,
- zwalczanie akcji szpiegowskiej państw nieprzyjacielskich i ościennych

Przechodząc z kolei do zdania sprawy, ^dco^d w zakresie służby defensywnej zdziałano, Oddz.[iał] II. Szt.[abu] zaznacza, że sprawozdanie niniejsze nie jest wyczerpujące a tym samym nie może dać szczegółowego obrazu działalności Oddz.[iału] II. Szt.[abu]. Daje ono tylko przegląd rzeczy najważniejszych, by na ich podstawie, dać możliwość zorientowania się – jakie dziedziny służby defensywnej Oddz.[iał] II. Szt.[abu] działalnością swoją obejmuje.

Zwalczanie akcji wywrotowej w wojsku

Działalność Oddz.[iału] II. Szt.[abu] M. S. Wojsk. w zakresie służby defensywnej – pod działalnością Oddz.[iału] II. Szt.[abu] rozumie się także działalność oddziałów informacyjnych przy D.[owództwach] O.[kręgów] G.[eneralnych] – od samego początku skierowana została, w pierwszym rzędzie, przeciw akcji komunistycznej w wojsku. ^fWysiłki, ^bbowiem^b, Komunistycznej Partii Robot-

niczej Polski, centralizującej się w Warszawie, zdążyły do wytworzenia, drogą agitacji konspiracyjnej i przez zakładanie tajnych komórek wojskowych i cywilnych, zaopatrzonych w broń, amunicję i środki wybuchowe – takiej sytuacji w państwie, by ewentualny wybuch rewolucji komunistycznej pozbawił z jednej strony państwo możliwości użycia wojska i policji – z drugiej zaś, by występujący zbrojnie rewolucjoniści mieli już wówczas do swej dyspozycji przygotowanych przez siebie wojskowych. Cel ten starano się osiągnąć demoralizowaniem żołnierza polskiego przez odmawianie i zachęcanie do szpiegostwa i zdrady oraz na tyłach próbami sabotażu kolejowego i zamachów na koleje, fabryki itd. oraz przez tworzenie bojówek, jako kadr przyszłej siły zbrojnej komunistów. Wspólna praca z innymi działami służby informacyjnej /propaganda, nawoływanie do poprawy stosunków wśród wojska/ oraz pomoc ze strony organów służby bezpieczeństwa umożliwiła racjonalne zwalczanie agitacji wśród wojska, dzięki czemu żołnierz polski w przeważającej swej części nie został zarażony komunizmem i mógł stać się podstawą i obrońcą bytu państwa^f.

Nie sposób wyliczyć tu wszystkich spraw agitacji komunistycznej, wykrytych przez Oddz.[iał] II. Szt.[abu]. Sprawozdanie niniejsze ograniczy się przeto do podania kilku większych spraw dla zobrazowania działalności służby defensywnej na ty polu.

^dW listopadzie r.[oku] ubiegłego Oddz.[iał] II. Szt.[abu] wykrył i aresztował główne kierownictwo komunistycznej organizacji w wojsku¹⁹. Organizacja ta, związana z centralnym komitetem komunistycznym w Warszawie i pozostająca w ścisłym kontakcie z Rosją Sowiecką, miała szeroko rozgałęzione stosunki w wojsku, wśród którego tak na froncie, jak i na tyłach i w kraju agitowała za pośrednictwem własnego organu „Żołnierz – Robotnik” i szeregu broszur nielegalnych, wydawanych nawet w języku francuskim dla części b.[yłej] armii gen. [erała] Hallera²⁰. Organizacja ta, dążąca do zaszczepienia idei komunistycznych w szeregach żołnierskich, była bardzo niebezpieczna a ściśle zakonspirowana i dobrze obmyślana, mogła ukrywać się przez czas dłuższy, bezkarnie sięjąc zgubne zasady i dążąc do rozluźnienia dyscypliny. Żmudne i długotrwałe dochodzenie Oddz. [iału] II. Szt.[abu] wykryło w listopadzie u.[biegłego] r.[oku] kierownictwo tej organizacji, następstwem czego było aresztowanie wszystkich członków

¹⁹ Akcja organów kontrwywiadu doprowadziła do rozbicia i aresztowania kierownictwa Wydziału Agitacji w Wojsku Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, zob. W. Jurkowski, *op. cit.*, s. 220.

²⁰ „Żołnierz-Robotnik” – organ prasowy Wydziału Agitacji w Wojsku Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, więcej o organie i akcji w formacjach „Błękitnej Armii”, zob. A. Miodowski, *Indoktrynacja rewolucyjna w Wojsku Polskim w pierwszych miesiącach po odzyskaniu niepodległości (listopad 1918-marzec 1919)*, „Białostockie Teki Historyczne” 2012, t. 10, s. 158-161.

kierownictwa, przez co organizacja sama poniosła dotkliwą stratę, a dalszy jej rozwój został tym samym wstrzymany^d.

Podobnie Oddz.[iał] II. Szt.[abu] wykrył agitację w związku zawodowym pracowników mącznych w Warszawie, która miała na celu skłanianie żołnierzy – piekarzy do dezercji, organizowania z nich bojówek komunistycznych i szerzenia za ich pośrednictwem druków i odezw wywrotowych na froncie i w etapach. Rozpoczęta przez Związek Zawodowy Szewski i „Wiedzę Robotniczą” w Warszawie komunistyczna akcja w wojsku, sięgająca poza Warszawę, do Jabłonny, Modlina, nawet Wilna, Białegostoku oraz Biało-Rusi została przez Oddz.[iał] II. Szt.[abu] wykryta i prawie zupełnie zlikwidowana. Celem tej akcji było organizowanie bojówek komunistycznych w wojsku. Mimo pogroźek ze strony bojówek, a nawet czynnego terroru wobec tropiących ich organów Oddz.[iału] II. Szt.[abu], organizacja została wykryta a członkowie komitetu, który wydał polecenie stosowania bezwzględnej terroru oraz osoby, które wykonały zamach na dwóch żandarmów Oddz.[iału] II. Szt.[abu] zostały aresztowane i oddane w ręce sądu. Oddz.[iał] II aresztował Makowskiego, wybitnego członka bojówki komunistycznej, który poprzednio był organizatorem i dowódcą polskiej brygady sowieckiej. Makowski, który po zdobyciu Wilna przez wojska polskie, znalazł się w Polsce, rozpoczął agitację komunistyczną na szerszą skalę, zyskując wielki wpływ na koła komunistyczne w Polsce. Jego pracy przypisać należy wybuch ostatniego strajku kolejowego. Specjalnym jednak zadaniem Makowskiego było przerzucenie wpływów komunistycznych na dzielnicę poznańską.

^dZ prac Oddz.[iału] II. Szt.[abu], z zakresu zwalczania komunizmu w szereгах wojskowych na prowincji, wymienić należy wykrycie tajnej organizacji komunistycznej w baonach zapasowych w Lubaczowie i Jarosławiu^{d21}. Organizacja ta powstała samorzutnie, niezależnie od istniejącej organizacji komunistycznej ^bwojskowej^b w Warszawie. Miała ona na celu, z jednej strony, rozluźnić do najwyższych możliwych granic dyscyplinę wojskową w oddziałach zapasowych, z drugiej zaś strony, z oddanych sobie żołnierzy stworzyć karne szeregi, które na wypadek rewolucji społecznej, do której organizacja ta równocześnie zmierzała, opanowały sytuację i stały się podporą nowego porządku. Organizacja ta, której centrum na Galicję znajdowało się w Jarosławiu, pozostawała w kontakcie z kołami komunistycznymi w Berlinie i Wiedniu, skąd czerpała zasoby pieniężne i pomoc organizacyjną. Wszystkie przygotowania do zamachu zbrojnego były poczynione, role pojedynczym członkom rozdane tak dalece, iż nawet personel i materiał sanitarny był przygotowany w dostatecznej ilości. Organizacja ta została

²¹ Podstawowym celem akcji komunistycznej było utworzenie, w obrębie jednostek, tajnych rad delegatów żołnierskich. W tym konkretnym przypadku chodziło o baon zapasowy 10. Pułku Piechoty w Lubaczowie oraz baon zapasowy 14. Pułku Piechoty w Jarosławiu, więcej zob. Ibidem, s. 158.

w porę odkryta, gdyż bezpośrednio przed wybuchem zamachu, który był wyznaczony na połowę sierpnia 1919. ^dSkutkiem wykrycia tej agitacji przez Oddział Informacyjny D.[owództwa] O.[kręgu] G.[eneralnego] Lwów było aresztowanie szeregu żołnierzy i osób cywilnych przez sędziego śledczego Sądu O.[kręgu] G.[eneralnego] Lwów. Równocześnie wykryto rozgałęzioną organizację komunistyczną w wojskowej szkole telegraficznej we Lwowie^d. Organizacja ta pozostawała w ścisłym kontakcie z organizacją warszawską. Doskonale przeprowadzone przez Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] we Lwowie początkowe śledztwo, wykryło całą organizację i przez aresztowanie członków uniemożliwiło jej rozwój tak, że ^dod czasu wykrycia powyższych dwóch spraw ‘na terenie D.[owództwa] O.[kręgu] G.[eneralnego] Lwów^c, agitacji komunistycznej w szeregach wojska, stacjonującego na obszarze okręgu generalnego lwowskiego, mimo upływu prawie całego roku nie zauważono^d.

Również w Krasnymstawie wykryto działalność komunistyczną wśród wojska uprawianą przez miejscowych robotników rolnych, pozostających w przeważnej części pod wpływem komunistycznym²². Równolegle ze zwalczaniem agitacji wywrotowej w wojsku siłą faktu musiało iść tępienie agitacji komunistycznej, w ogóle, w państwie. Powołanymi do tego są oczywiście, w pierwszym rządzie, czynniki cywilne służby bezpieczeństwa. Jak jednak powyżej zaznaczono brak jednolicie zorganizowanej służby bezpieczeństwa publicznego w początkach istnienia Oddz.[iału] II. Szt.[abu] stwarzał stan taki, że Oddz.[iał] II. Szt.[abu] jak i oddziały informacyjne musiały zająć się także zwalczaniem agitacji komunistycznej w państwie. Owocem tego było wykrycie szeregu miejscowych komitetów komunistycznych. W Warszawie zostali uwięzieni wybitni działacze komunistyczni spośród robotników miejskich, robotników zajętych przy burzeniu obiektów pofortyfikacyjnych oraz robotników fabryk wojskowych.

^dRównież wykryto i aresztowano część przywódców komunistycznego komitetu centralnego, co sparaliżowało na czas dłuższy wszelką energiczniejszą akcję komunistów²³.

²² O wpływach komunistycznych wśród robotników rolnych może świadczyć fakt pomocy, jakiej udzieliła grupa tychże podczas zatrzymania jednego z agitatorów komunistycznych w Krasnymstawie w styczniu 1919 roku. W trakcie wykonywania czynności przez sędziego śledczego w asyście policji, pojawili się liczni robotnicy żądając uwolnienia aresztowanego, więcej zob. A. Miodowski, *Dyweryja polityczna...*, s. 186-187.

²³ Według Bogusława Miedzińskiego, który po latach wspominał te wydarzenia, sukces aresztowania trzech członków Centralnego Komitetu Wykonawczego Komunistycznej Partii Robotniczej Polski – Maksymiliana Horwitza oraz Wacława Wróblewskiego późną jesienią 1919 roku zasadniczo należy przypisać łutowi szczęścia i zbiegowi okoliczności, więcej zob. B. Miedziński, *op. cit.*, s. 215-217. Kolejny nastąpił zimą 1920 roku, kiedy w dniach 8-9 lutego aresztowano kolejnych przywódców KPRP już dzięki przygotowanej operacji wywiadowczej, więcej zob. J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918-1939*, Warszawa 1979, s. 185. W tym miejscu słowa podziękowania kieruję w stronę

Prace Oddz.[iału] II. Szt.[abu] doprowadziły do aresztowania w Zagłębiu Dąbrowskim wszystkich prawie członków komunistów Rady Del.[egatów] Rob.[otniczych] w liczbie stukilkudziesięciu²⁴. Przez zaprowadzenie ścisłej kontroli pociągów dowóz materiału agitacyjnego, jak broszur i ulotnych pism, do Zagłębia został uniemożliwiony. Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Kielcach wykrył ponadto tajną organizację żydowską pod nazwą „Kultura” o kierunku komunistycznym, w Sosnowcu wykryto i skonfiskowaną tajną drukarnię komunistyczną. W Lublinie aresztowano szereg osób cywilnych, biorących udział w organizacji komunistycznej, przy czym stwierdzono, że ośrodkami ruchu komunistycznego są przeważnie istniejące legalnie stowarzyszenia robotniczo – żydowskie. W Lublinie skonfiskowano również transport broszur komunistycznych, nadesłanych z Wiednia a przeznaczonych dla związków zawodowych. W Zamościu wykryto organizację komunistyczną kobiecą. Na terenie Oddz.[iału] Inf.[ormacyjnego] w Łodzi aresztowano komunistyczny komitet kolejowy, złożony z 7 osób podczas posiedzenia i zebrano przy tej sposobności obfity materiał dowodowy w sprawie akcji komunistów polskich. Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Łodzi aresztował podczas rozlepiania odezw o treści komunistycznej 4 Żydów z partii komunistycznej żydowskiej. Obie sprawy przekazane zostały właściwym władzom cywilnym.

Z spośród pojedynczych osób, wykrytych przez Oddz.[iał] II. Szt.[abu], którym udowodniono agitację komunistyczną wymienić należy: w Warszawie aresztowano niebezpiecznego agitatora komunistycznego [Edwarda] Próchniaka, który agitował głównie wśród wojska²⁵. W ścisłym kontakcie z nim pozostawał, przez Oddz.[iał] II. Szt.[abu] również aresztowany, rzekomy carobójca Hipolit Pośrednicki, który dla zrehabilitowania się wobec władz sowieckich za nadużycia^b popełnione^b w Rosji, trudnił się agitacją komunistyczną²⁶. Komunista Chaim

dr hab. Karolowi Sacewiczowi z UWM za pomoc w poszukiwaniach literatury i wskazanie tej pozycji monograficznej.

²⁴ Aresztowania były konsekwencją akcji wojskowej, która została przeprowadzona na polecenie premiera Jędrzeja Morawieckiego, wobec członków Delegatów Rad Robotniczych Zagłębia Dąbrowskiego i oddziałów Czerwonej Gwardii, które w jej wyniku zostały rozbite, więcej zob. J. Ławnik, *op. cit.*, s. 73-74.

²⁵ Edward Próchniak /1898-1937/ – od 1903 działacz SDKPiL, 1907-1908, 1912-1917 więziony, Od 1917 działacz Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy oraz Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji /bolszewików/ – Rosyjskiej Komunistycznej Partii /bolszewików/ w Moskwie, 1917-1918 komisarz do spraw polskich w obwodzie Moskiewskim, kierownik wydziału w Komisariacie Polskim, współpracownik F. Dzierżyńskiego. Od XII 1918 w Warszawie kierował Wydziałem Wojskowym Komitetu Centralnego KPRP, aresztowany. Po powrocie do Moskwy członek Biura Polskiego KC RKP/b/, VII-VIII 1920 Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski w Białymstoku. W okresie Wielkiej Czystki aresztowany przez KNWD i stracony w sierpniu 1937 roku, zob. M. Wrzosek, A. Pacholczyk, Z. Strzyżewska, *Dokumenty do dziejów lewicy polskiej w Rosji w latach 1919 – 1921*, „Niepodległość i Pamięć” 1995, nr 2/2, s. 207, dok. nr IV, przyp. nr 3.

²⁶ Fakt ten został odnotowany w prasie, zob. „Ziemia Lubelska” nr 497 z 27.11.1919.

Szpinak aresztowany został w Warszawie, w chwili drukowania odezw komunistycznych, sprawa w sądzie²⁷. W Lublinie aresztowano Franciszka Wasilewskiego, znanego działacza komunistycznego, który kilkakrotnie jeździł jako kurier P.[olskiej] K.[omunistycznej] R.[obotniczej] P.[artii] do Rosji sowieckiej. Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Lublinie aresztował ^bdalej^b niejakiego Akiersztajna, b.[yłego] agenta rosyjskiej ochrony, który pod płaszczykiem dostawcy wojskowego, uprawiał agitację wywrotową wśród wojska. Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Kielcach aresztował niebezpiecznego komunistę Kot-Górskiego w Sosnowcu. W Łodzi aresztowano między innymi Aleksandra Klepackiego, Władysława Lipszyca, Ottona Hawliczkę za agitację komunistyczną, uprawianą częściowo także wśród wojska, względnie poborowych.

Jak z powyższego, pobieżnego przedstawienia wynika, ^ddziałalność Oddz.[iału] II. Szt.[abu] na polu zwalczania agitacji komunistycznej była skuteczna^d, gdyż przez wykrycie i aresztowanie czy to całych komitetów, czy też pojedynczych wybitnych komunistów, rozszerzanie się agitacji komunistycznej, jeżeli nie zostało z różnych przyczyn, na które Oddz.[iał] II. Szt.[abu] nie ma wpływu, całkowicie opanowane, to w każdym razie silnie zahamowane. Działalność Oddz.[iału] II. Szt.[abu] na tym polu ^dznana jest doskonale komunistom^x), którzy nie cofali się nawet przed zamachami terrorystycznymi na poszczególnych funkcjonariuszy Oddz.[iału] II. Szt.[abu]^{xx}), by paraliżować i uniemożliwić skuteczne tępienie szkodliwej dla państwa agitacji^d.

^{bx}) patrz załącznik na stronie 15-tej

^{xx}) dwa zamachy na por.[ucznika] Godlewskiego, zamach na st.[arszego] żandarma Jabłońskiego, ugodzonego 7 kulami [...] na żandarma Napomirskiego^b

^dZWALCZANIE SZPIEGOSTWA^d

Drugi dział działalności Oddz.[iału] II. Szt.[abu], w zakresie służby defensywnej, obejmuje zwalczanie szpiegostwa. Praca na tym kierunku Oddz.[iału] II. Szt.[abu] napotyka na wielkie trudności z powodu braku środków pomocniczych, na usunięcie którego Oddz.[iał] II. Szt.[abu] nie ma wpływu decydującego. Brak bowiem przymusu meldunkowego, obowiązującego w całym państwie, który stanowi podstawę inwigilacji osób podejrzanych, nie pozwala na ^sregularne^s racjonalne przeprowadzenie kontrakcji, tym bardziej że będące w obiegu dokumenty osobiste, wydane przez władze okupacyjne i zaborcze, ułatwiają w wysokim stopniu ich fałszowanie a tym samym ułatwiają ukrywanie się osób podejrzanych.

^dGłówna działalność Oddz.[iału] II. Szt.[abu] w kierunku zwalczania szpiegostwa skierowana została oczywiście na tępienie szpiegostwa ze strony Rosji sowieckiej^d, dalej, spośród państw ościennych, ze strony Niemiec i Czech, gdyż

²⁷ „Ziemia Lubelska” nr 529 z 17.12.1919.

państwa te w pierwszej linii są zainteresowane w posiadaniu dokładnych wiadomości o sile i rozkładzie naszej armii.

Oдноśnie szpiegów rosyjskich zaznacza się, że ^daresztowani przez Oddz. [iał] II. Szt.[abu] agitatorzy komunistyczni pełnili zarazem, w większości swej, również funkcje szpiegowskie na rzecz Rosji sowieckiej^d. Niniejszy przeto ustęp pomija ich zupełnie, dla uniknięcia powtarzania się, omawiać natomiast będzie tych szpiegów, którym udowodniono ^btylko^b szpiegostwo na rzecz Rosji.

^dW Warszawie wykryto i aresztowano całą organizację szpiegowską bolszewicką, która została wysłana z Kijowa z odpowiednimi funduszami, wyłącznie w celu uprawiania szpiegostwa wojskowego^d. W skład tej organizacji wchodził między innymi [...] zdałowicz, jego żona i Jankowski, aresztowani i oddani do sądu. ^dW Warszawie wykryto również drugą podobną organizację szpiegowską, spośród której aresztowano dwóch członków. Organizacja ta, obok uprawiania szpiegostwa, czyniła zamachy sabotażowe, a ponadto terrorystyczne na polskich oficerów wywiadowczych na froncie^d.

Aresztowanemu przez Oddz.[iał] II. Szt.[abu] Prymus – Prymusiewiczowi udowodniono szpiegostwo na rzecz bolszewików i Niemców, a ponadto zdradę członków P.[olskiej] O.[rganizacji] W.[ojckowej] za czasów okupacji niemieckiej. W Warszawie aresztowano szpiega bolszewickiego A. Bielajewa w chwili, gdy zbierał wiadomości o parku lotniczym. Podejrzany jest on również o zamach sabotażowy na lotnisku. Sprawa w sądzie.

W okręgu generalnym łódzkim aresztowano trzy kobiety: Drebniov, Listuę i Wasilewską za szpiegostwo na rzecz Rosji. Za szpiegostwo na rzecz Niemiec aresztowano między innymi Franciszka Kryszynskiego, członka niemieckiej b.[yłej] policji polowej w chwili gdy, z gotową dyslokacją pułku, przekradał się do Niemiec. Zdołał on, podając się za Polaka, wstąpić jako podchorąży artylerii do W.[ojcka] P.[olskiego] i zebrać, chociaż niezupełnie, wskazany mu przez Niemców materiał.

Dalej, ujęto szpiega wojskowego Hermana Taubera, rodem z Królewca, Niemca, który służył w wywiadowczym oddziale niemieckim, a później w Grenschutzu na Śląsku. Zdołał on dostać się do Wojska Polskiego, do żandarmerii w Modlinie.

Do sądu oddano szpiega niemieckiego Michała Rondzio, szer[egowego] Ral – Szapiro, który swego czasu wydał Niemcom członków P.[olskiej] O.[rganizacji] W.[ojckowej], dalej Ottona Kletkego i Abrahama Chaima Fajnera w Warszawie. Ten ostatni, z zawodu kupiec, zdołał sprowadzić rzekomo wagon makulatury z Wrocławia, w której była ukryta znaczna ilość odezw niemieckich plebiscytowych, jak też i polskich, zwróconych przeciw państwu polskiemu.

W okręgu generalnym łódzkim aresztowano: Erazma Kandora, Fryderyka Bethiera, Alfreda Wilterheima, głównych agitatorów akcji szpiegowskiej na rzecz Niemiec na tamt.[ejszym] terenie. Szulca Edmunda aresztowano w Łodzi za de-

nuncjowanie członków P.[olskiej] O.[rganizacji] W.[ojskowej] przed władzami okupacyjnymi. Pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Niemiec aresztowano rzekomego profesora języków z Poznania Leonarda Biliniewicza, który występował w mundurze kapitana armii angielskiej.

^dPoza wyżej wymienionymi aresztowano Wiliama Zuckermana, obywatela amerykańskiego, który jako korespondent pism angielskich i amerykańskich informował tendencyjnie prasę zagraniczną w duchu dla państwa szkodliwym. Znalazona przy nim korespondencja pozwala wnioskować, że Zuckerman stał w kontakcie z Rosją sowiecką, tak, że zarzut szpiegostwa na rzecz bolszewików jest prawdopodobny. Zuckerman zorganizował w całym państwie, a szczególnie na kresach wschodnich, sieć swoich korespondentów, za pośrednictwem których prowadził wywiad wojskowo – polityczny, a materiał w ten sposób uzyskany przysyłał za pośrednictwem swoich kurierów w listach szyfrowanych^d. Udowodniono, że komunikował się z zagranicznymi organizacjami żydowskimi, za pomocą ogłoszeń w dziennikach żargonowych według umówionego klucza szyfrowego. ^dTendencyjne jego artykuły, niezgodne z prawdą, zwłaszcza o rzekomych pogromach jakich dopuszczają się żołnierze na froncie, drukowane były równocześnie w 200 gazetach amerykańskich, przy czym Zuckerman w każdej gazecie raporty swe innym podpisywał nazwiskiem, wywołując tym samym mniemanie, że rozmaici korespondenci te ^bsame^b gwałty ^bnaocznie^b stwierdzili^d. Aresztowanie głównego przywódcy unieruchomiło całą organizację i przeszkodziło w dalszym bezkarnym szkalowaniu nas przez korespondentów obcych pism, bawiących w kraju.

^dTĘPIENIE NADUŻYĆ WOJSKOWYCH^d

Tępienie i ściganie nadużyć dokonywanych przez osoby wojskowe ^dnie należy zasadniczo do zakresu działania Oddziałów Informacyjnych^d.

^dJeżeli mimo to, oddziały informacyjne obecnie, na podstawie wydanej instrukcji, zajmują się tropieniem nadużyć wojskowych, jest to wynikiem zrozumienia sytuacji, wytworzonej przez nienależycie funkcjonujący aparat śledczy żandarmerii wojskowej, powołanej w pierwszym rządzie do ścigania tego rodzaju przestępstw, a z drugiej strony zrozumienia nagłej potrzeby tępienia tych przestępstw^d. Żandarmeria wojskowa bowiem, będąca w stadium organizacji oddawania agend Policji Państwowej, nie może wobec braku odpowiedniego personelu i nawału pracy poświęcić się intensywnemu tropieniu nadużyć wojskowych.

Tropienie zaś tych przestępstw jest tym bardziej rzeczą nagłą, że nienależyta reakcja na nadużycia wywołuje w masach żołnierskich niezadowolenie, które skwapliwie podchwytuje agitator komunistyczny, wskazując że wszelkie niedomagania aprowizacyjne i w zaopatrzeniu żołnierza są efektem nadużyć popełnianych przez osoby wojskowe.

Tak więc tępienie nadużyć tych stoi w ścisłym związku z tępieniem agitacji wywrotowej w wojsku i dlatego oddziały informacyjne sprawami tymi się zajmują. Naczelną zasadą, jaką się oddziały informacyjne w ściganiu tych przestępstw kierują jest usuwanie zła zakorzonego zwłaszcza u oficerów. [...], nadużywający swego stanowiska i władzy, skorumpowany oficer jest złym przykładem dla żołnierza. Dlatego, w pierwszej linii, oddziały informacyjne zajęły się bezwzględnie tępieniem nadużyć oficerskich.

Już sam fakt, że oddziały informacyjne tępiąc nadużycia wojskowe wnikają w stosunki panujące w wojsku, stwarza pewnego rodzaju kontrolę nad osobami wojskowymi i działa prewencyjnie, powstrzymując jednostki mniej odporne od nadużyć. I jeżeli w obecnych czasach nadużycia oficerów stanowią znikomy stosunkowo procent przestępstw wojskowych i jeżeli nie ma żadnych większych afer, jakie rok temu niestety były na porządku dziennym, jest to zasługą władz wojskowych, wśród których oddziały informacyjne wybitny brały udział w zwalczaniu deprawacji w szeregach armii, a w szczególności w korpusie oficerskim.

Szczegółowych dat z działalności oddziałów inf.[ormacyjnych] na polu tropienia nadużyć osób wojskowych, Oddz.[iał] II. Szt.[abu] może udzielić w najbliższym czasie, gdyż prowadzona dotychczas statystyka ograniczała się jedynie do sumarycznego zestawienia całej działalności oddziałów inf.[ormacyjnych]. Z meldunków jednak, jakie Oddz.[iał] II. Szt.[abu] w sprawach ważniejszych otrzymuje wynika, że Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] zajmowały się wszystkimi działaniami nadużyć wojskowych, a ponadto dorywczo tępieniem szmuglu złota i srebra poza granice państwa.

Wobec niemożności przytaczania wszystkich spraw tego rodzaju wykrytych przez oddziały inf.[ormacyjne] podaje się poniżej przykładowo kilka spraw większych dla wykazania dziedzin, które zostały objęte działalnością oddz.[iałów] inf.[ormacyjnych].

^dZe spraw większych^d, których wykrycie przez oddziały informacyjne przyczyniło się, w znacznym stopniu, do sanacji stosunków w wojsku ^dnależy wymienić^d:

Wykrycie szeregu nadużyć w P.[owiatowych] K.[omendach] U.[zupełnień] w Warszawie, Lublinie, Łodzi, Piotrkowie, Kielcach i Będzinie.

^dNadużycia w P.[owiatowej] K.[omendzie] U.[zupełnień] w Lublinie^d, z rozgałęzieniem na Łuków, Radzyń, Białą Siedlecką i Warszawę, systematycznie uprawiane od szeregu miesięcy w sposób bardzo wyrafinowany, ^dzmierzały do bezprawnego uwalniania poborowych za pomocą celowego okaleczania i wystawiania fałszywych świadectw lekarskich^d lub na podstawie fałszywych dokumentów uprawniających do uzyskania ustawowego zwolnienia od służby wojskowej, jak ^dfałszowanie metryk, świadectw szkolnych itp.^d Energicznie przeprowadzone śledztwo przez Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Lublinie ujawniło te nadużycia, ^da wynikiem dotychczasowego śledztwa było aresztowanie przeszło 50 osób /w tym

2 podpułkowników/ ^gprzeważnie^g Żydów 80%/, którym na razie udowodniono bezprawne uwolnienie od służby wojskowej około 4000 osób^d. Sprawa została oddana przez Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Lublinie Nadzwyczajnej Sejmowej Komisji Rewizyjnej, która sprawę w dalszym ciągu bada.

Ogólnie znaną i w gazetach szeroko omawiana sprawa nadużyć por.[uczni-ka] Wąsowicza z P.[owiatowej] K.[omendzie] U.[zupełnień] [w] Łodzi, została również przez Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] wykryta.

Podobnie sprawa nadużyć w P.[owiatowej] K.[omendzie] U.[zupełnień] [w] Piotrkowie, gdzie Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] odkrył znaczne nadużycia w zaprowiantowaniu rekrutów.

Ze sprawą nadużyć w P.[owiatowych] K.[omendach] U.[zupełnień] łączą się sprawy nadużyć poborowych, jakich dopuszczają się osoby cywilne dążąc do bezprawnego uchylania się od służby wojskowej. ^dW Będzinie np. oddział inf.[ormacyjny] aresztował nadrabina Graubarta, któremu udowodniono celowe i świadome fałszowanie metryk żydowskich²⁸. W Łodzi oddz.[iał] inf.[ormacyjny] aresztował niejaką Ryfkę Neumann, która trudniła się przeprowadzaniem poborowych przez granicę państwa. Sprawę skierowano do Urzędu Śledczego w Łodzi. Ten sam oddz.[iał] inf.[ormacyjny] wykrył fabrykę fałszywych paszportów w Łodzi, na podstawie których wywożono poborowych zagranicę^d. Skutkiem ujawnienia tej fabryki było aresztowanie 2 Żydów, zaś za dalszymi 6 współnikami, również Żydami, rozesłano listy gończe.

Z nadużyć władz i oddziałów wojskowych wykrytych przez oddziały inform.[acyjne] wymienić należy:

Nadużycia w urzędzie gospodarczym w Białymstoku – sprawę oddano do Sądu O.[kręgu] G.[eneralnego] Warszawa.

Nadużycia w stacji rozdzielczej jeńców i internowanych w Białymstoku, popelnianie systematycznie przez d[owód]-cę tej stacji – sprawę oddano do Sądu O.[kręgu] G.[eneralnego] Warszawa.

²⁸ Jekutiel Zalman Graubart – ur. 7 lutego 1896, Siedlce, zm. 27 kwietnia 1941, Los Angeles (USA), zam. Będzin / Nowy Jork / Los Angeles, rabin w Będzinie i na Brooklynie. Był synem będzińskiego rabina, Issachara Berisza Graubarta i jego drugiej żony Dwory Nechy, bratem m.in. Relli Guttman – rzeźbiarki, Beniamina – działacza społ., Dawida Zelig – nauczyciela oraz Rozy Jakubowicz z Kalisza – poetki piszącej w jidysz. Jako podrabina w Będzinie stał na czele Towarzystwa Pomocy Biednym Chorym Żydom „Linas Hacedek”. Po śmierci swego ojca, 30 grudnia 1913 r. wygrał wybory na będzińskiego rabina, pokonując rabina Bornsztajna z Wyszogrodu, popieranego przez chasydów sochaczewskich. Jednak z powodu skargi do władz, że nowy rabin był zbyt młody, gubernator wybory unieważnił. W ponownych wyborach 20 czerwca 1914 r. znów otrzymał większość głosów i został wybrany na rabina. W 1920 r. wraz z żoną Anną i córkami wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie w latach 30. był rabinem na Brooklynie w Nowym Jorku. Działał w Joint Distribution, Amerykańskim Kongresie Żydowskim i Unii Rabinów Ortodoksyjnych, Fundacja Brama Cukermana, wer. elektr. <http://www.bramacukermana.com/new/jekutiel-zalman-graubart/> [dostęp: 14.12.2020].

Bezprawna sprzedaż koni i zaprzęgów w szpitalu koni we Włocławku – sprawa w sądzie.

Nadużycia w Intendenturze O.[kręgu] G.[eneralnego] Łódź i aresztowanie por.[ucznika] Kormana i Gutmana /^gŻydzi/ sprawa w sądzie.

Nadużycia Intendentury O.[kręgu] G.[eneralnego] Lublin popełnianie w ten sposób, że za odpowiednim wynagrodzeniem ustanawiano w kontraktach ceny znacznie wyższe od cen targowych, przy dostarczaniu zaś bydła, było ono dwa razy ważone i dwa razy płacone. Sprawę oddano Nadzwycz.[ajnej] Komisji Rewiz.[yjnej].

Nadużycia w komisji zakupów intendentury w Ekspozyturze O.[kręgu] G.[eneralnego] Lublin w Kowlu na tle dostaw zepsutych środków spożywczych po cenach wygórowanych – sprawę oddano Nadzw.[yczajnej] Komisji Sejmowej Rewiz.[yjnej].

^dNadużycia żandarmerii polowej w Kowlu i Włodzimierzu Wołyńskim polegające na czynnym współdziałaniu żandarmów z notorycznymi bandytami^d. Sprawa w toku. Śledztwo zatacza coraz szersze kręgi.

Nadużycia w autokolumnie zapasowej w Lublinie tej treści, że za wysokim wynagrodzeniem przydzielano dezertów z frontu do tej autokolumny, ponadto handel benzyną i gumami – sprawa oddana do Nadzw.[yczajnej] Sejmowej Komisji Rewiz.[yjnej].

Nadużycia w magazynach wojskowych D.[owództwa] O.[kręgu] G.[eneralnego] Kraków. Sprawa była raz przeprowadzona przez intendenturę, lecz została umorzona. Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] sprawę wznowił, skutkiem czego wykryto nadużycia i aresztowano 5 osób.

^dSprawa bezprawnej sprzedaży koni w O.[kręgu] G.[eneralnym] Kraków, wskutek czego Skarb Państwa poniósł szkodę na kilkanaście milionów^d. Sprawa wielka, zawiśła w sądzie, który od 4-ch miesięcy prowadzi śledztwo. O rozmiarze sprawy tej świadczy fakt, że obrońca jednego z aresztowanych Żydów otrzymał 300.000 koron tytułem zaliczki.

Wśród nadużyć poszczególnych osób wojskowych wymienić należy:

Sprawa rtm. Makowieckiego, który jako dowódca straży konsulatu polskiego w Odessie i mąż zaufania konsula polskiego, popełnił szereg oszustw przy wyrobieniu paszportów zagranicznych. Udowodniono mu szmugiel i kradzież koni na wielką skalę, tudzież biżuterii. Po ucieczce z Odessy, zaopatrzony w najlepsze papiery jako kurier dyplomatyczny, został przez Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] we Lwowie schwytany i dostawiony do Sądu O.[kręgu] G.[eneralnego] Lwów.

Głośna swego czasu sprawa płk. Rychtera z wojsk samochodowych w Łodzi, który popełnił szereg oszustw i sprzeniewierzeń na szkodę Skarbu Państwa i który

po ujawnieniu przez Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Łodzi jego zbrodniczej działalności popełnił samobójstwo²⁹.

Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Warszawie wykrył długi szereg osób wojskowych, które na podstawie fałszywych zapotrzebowań kupowały po niskiej cenie artykuły spożywcze i mundurowe w Polskim Białym Krzyżu, sprzedając je następnie ze znacznym zyskiem kupcom żydowskim. Od chwili ujawnienia tych nadużyć i aresztowania szeregu wojskowych, wśród których nie brak oficerów, nadużycia tego rodzaju w Warszawie się nie powtarzają.

^dWykrycie przez Oddz.[iał] Inf.[ormacyjny] w Lublinie bandy trudniącej się handlem walutą i złotem oraz szmuglowania tych rzeczy zagranicę^d świadczy o tym, że oddziały inf.[ormacyjne] i w tym kierunku objawiają swoją skuteczną działalność na korzyść państwa. W sprawę powyższą wmieszana jest również Intendentura O.[kręgu] G.[eneralnego] Lublin, która handlarzom i szmuglerom wydawała legalne dokumenty, na podstawie których odbywano podróże zagranicę. ^dO rozmiarach zaś interesów prowadzonych przez powyższą bandę, złożoną wyłącznie z Żydów, świadczy fakt skonfiskowania w pociągu Warszawa – Paryż sumy 4.700.000 koron u jednego tylko szmuglera^d. Sprawę oddano do sądu.

Podobnie Oddz.[iał] Inf.[ormacyjne] w Kielcach, Krakowie, Warszawie, Lwowie i Łodzi zatrzymały szereg osób, uchylających się od poboru w chwili przekraczania granicy z zamiarem ucieczki. Powyższe przedstawienie świadczy dobitnie, że Oddz.[iał] Inf.[ormacyjne] inicjatywą swoją objęły rozmaite dziedziny przestępstw wojskowych i wykazały żywotną pracę nad sanacją stosunków w armii. Inicjatywa ta jest tym więcej wskazana, że jak powyżej zaznaczono, ani żandarmeria wojskowa ani też Policja Państwowa wobec braków organizacyjnych i nienależytego doboru personalnego nie może się zajmować skutecznie tego rodzaju przestępstwami, popełnionymi przeważnie w sposób wyrafinowany, wymagający tym samym odpowiednio wprawnego i uzdolnionego aparatu śledczego.

Oddz.[iał] Inf.[ormacyjne], posiadające pracowników inteligentnych i ideowych, odpowiadają w całości temu zadaniu i stąd wypływa to zaufanie i uzna-

²⁹ płk Wacław Rychter – ur. 8 V 1871 r. w Błoniu, gubernia warszawska, ukończył w 1889 r. Gimnazjum Filologiczne w Płocku – w tym samym roku rozpoczął służbę w armii rosyjskiej, ukończył 2-letnią Szkołę Junkierską w Czugajewie i został awansowany na stopień podporucznika, kolejne awanse: porucznik – 1895, sztabkapitan – 1900, kapitan – 1905, podpułkownik – 1916 i pułkownik – 1917. Służba w armii rosyjskiej: od 1891 r. – 2 Pułk Strzelców, w tym samym roku przeniesiony do 13 Białozierskiego Pułku Piechoty, od 1917 r. w 16 Ładoskim Pułku Piechoty jako dowódca pułku. Odznaczony w armii rosyjskiej: Order św. Stanisława 3 i 2 klasy z mieczami, Order św. Anny 4, 3 i 2 klasy z mieczami, Order św. Włodzimierza 4 klasy. Od 13 I 1918 r. w III Korpusie Polskim w Rosji. Do Warszawy przybył w październiku 1918r., w WP – 1 grudnia 1918 r. mianowany dowódcą Wojsk Automobilowych Dowództwa Okręgu Generalnego nr IV Łódź. Zmarł 23 XI 1919 roku (samobójstwo). Słowa podziękowania kieruję w stronę dr. hab. Witolda Jarno, prof. UŁ za przekazaną mi notkę biograficzną o płk. Rychterze.

nie, jakim oddziały te cieszą się wśród kompetentnych władz wojskowych oraz cywilnych, u tych ostatnich zwłaszcza na prowincji.

Zaufaniem obdarza je także Nadzwyczajna Sejmowa Komisja Rewizyjna, która w wielu sprawach zwraca się do Oddz.[iału] Inf.[ormacyjnego] o pomoc w śledztwie.

Kończąc na tym niniejsze, pobieżne sprawozdanie z działalności z zakresu służby defensywnej, Oddz.[iał] II. Szt.[abu] melduje, że z końcem lipca b.[ieżącego] r.[oku] będzie w możności przedłożyć p.[anu] Generałowi wyczerpujące sprawozdanie z całorocznej swej działalności.

P. [ełniący] o.[bowiązki] szefa Oddz.[iału] II. Szt.[abu]
Kapitan³⁰.

a—a pieczęć

b—b pismo ręczne

c—c skreślenie ręczne

d—d podkreślenie ręczne

e—e dopisek maszynowy

f—f zakreślenie ręczne

g—g skreślenie maszynowe

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Centralne Archiwum Wojskowe Warszawa – Rembertów:

Zespół Oddziału II Sztabu Generalnego i Głównego 1921-1939

Źródła drukowane:

Dziennik Rozkazów Wojskowych nr 86 z 20.08.1919

Prasa:

„Ziemia Lubelska” 1919

Opracowania:

Ambrochowicz – Gajownik A., *Stanowisko Francji wobec wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. – próba nowej retrospekcji*, mps, ss. 23 (tekst oddany do druku).

Böhm T., *Z dziejów naczelników władz wojskowych. Organizacja i kompetencje Ministerstwa Spraw Wojskowych w latach 1918 – 1939*, Warszawa 1994.

Hagen W., *Anti-Jewish Violence in Poland 1914-1920*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.

Jarno W., *Struktura Dowództwa Okręgu Generalnego Łódź i jej reorganizacja w związku z powstaniem Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV w Łodzi*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Historica” 1998, nr 61.

³⁰ kapitan Bogusław Miedziński.

- Jurkowski W., *Bogusław Miedziński*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 5.
- Kołąkowski P., *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939-1945*, Warszawa 2002.
- Kołąkowski P., *Zwalczanie szpiegostwa sowieckiego przez polski kontrwywiad w dwudziestoleciu międzywojennym. Zarys problematyki*, [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918-1945 (1948)*, t. III, red. Z. Nawrocki, „Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, Emów 2015.
- Krzak A., *Organizacja i zadania kontrwywiadu wojskowego centralnego i terenowego szczególnie ze szczególnym uwzględnieniem Samodzielnych Referatów Informacyjnych w latach 1918 – 1939*, [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918-1945 (1948)*, t. II, red. Z. Nawrocki, „Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, Emów 2014.
- Krzytofiński M., *Działalność Wydziałów Wojskowych Komunistycznej Partii Polski i Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy na terenie Dowództwa Okręgu nr X w Przemysłu w latach 1924-1938*, „Glaukopis” 2007/2008, nr 9/10, s. 139.
- Ławnik J., *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918-1939*, Warszawa 1979.
- Majzner, R. *Attachaty wojskowe Drugiej Rzeczypospolitej 1919-1945. Strukturalno – organizacyjne aspekty funkcjonowania*, wyd. 2 popr. i uzupeł., Częstochowa 2014.
- Marszałek P. K., *Najwyższe władze wojskowe w systemie ustrojowym II Rzeczypospolitej*, Wrocław 2011.
- Miedziński B., *Wspomnienia (dokończenie)*, „Zeszyty Historyczne”, wyd. Instytut Literacki w Paryżu, 1976, t. 37.
- Miodowski A., *Dywersja polityczna KPRP przeciwko Wojsku Polskiemu na przełomie lat 1918/1919*, „Studia Podlaskie” 2015, t. XXIII.
- Miodowski A., *Indoktrynacja rewolucyjna w Wojsku Polskim w pierwszych miesiącach po odzyskaniu niepodległości (listopad 1918-marzec 1919)*, „Białostockie Teki Historyczne” 2012, t. 10.
- Misiuk A., *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Peplowski A., *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002.
- Wrzosek M., Pacholczyk A., Strzyżewska Z., *Dokumenty do dziejów lewicy polskiej w Rosji w latach 1919 – 1921*, „Niepodległość i Pamięć” 1995, nr 2/2.

Internet:

- YIVO Institute for Jewish Research, <http://www.yivoarchives.org>
- Fundacja Brama Cukermana, <http://www.bramacukermana.com>